

ВІДГУК

офіційного опонента доктора педагогічних наук, професора
Біницької Катерини Миколаївни
на дисертацію Ковби Миколи Вікторовича
на тему: «Військово-патріотичне виховання старшокласників у системі
освіти України (перша чверть ХХІ ст.)»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за галуззю знань 01 Освіта/Педагогіка,
спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки

Дисертаційне дослідження Ковби Миколи Вікторовича присвячено надзвичайно актуальній та важливій проблемі як для вітчизняної педагогічної науки, так і для українського суспільства в цілому. Війна, яка спричинила негативні наслідки, зокрема збільшення освітніх втрат, для системи освіти висунула на перший план нагальну потребу у покращенні військово-патріотичного виховання старшокласників, формуванні морально-вольових та громадянських компетентностей, які є необхідними для успішної самореалізації молоді та збереженні національної ідентичності.

Формування у старшокласників почуття патріотизму, відданості справі захисту державності, активної громадянської позиції нині визнані проблемами загальнодержавного масштабу та актуалізується у нормативно-правових документах, зокрема Концепції військово-патріотичного виховання в системі Міністерства оборони України (2024 р.). Так, в Концепції зазначається: «Майбутнє Української держави й саме існування української незалежності неможливе без докорінного реформування системи військово-патріотичного виховання... Проблема військово-патріотичного виховання є однією з найважливіших, оскільки від її вирішення безпосередньо залежить майбутнє нашої нації». Отже, розвиток військово-патріотичного виховання, любові, вірності Батьківщині, готовність до захисту Вітчизни має стати рішенням освітньої політики для побудови соціальної солідарності в нашій державі. Військово-патріотичне виховання молодих українців покликане на захист національних інтересів нашої держави, підтримки в Україні громадянського суспільства, яке передбачає модернізацію системи освіти, трансформацію громадянської та національної свідомості, моральної, правової культури особистості та ґрунтується на визнанні пріоритету прав людини.

Дисертантом Ковбою М.В. проведено аналіз досліджень та поглядів вчених, політиків, громадських діячів, що стосуються теми дисертаційної роботи щодо розвитку військово-патріотичного виховання старшокласників у системі освіти України перша чверть ХХІ ст.; висвітлені потреби в комплексному розв'язанні визначених дисертантом суперечностей шляхом комплексного аналізу й обґрунтування теоретико-методичних засад військово-патріотичного виховання старшокласників у системі освіти

України впродовж 2002–2024 рр. та визначенні його тенденцій в умовах сьогодення.

Дослідження проблеми військово-патріотичного виховання старшокласників у системі освіти України є актуальним у контексті збагачення та розвитку як історико-педагогічної науки в Україні, так і змісту військово-патріотичного виховання. Отже, зважаючи на вищевикладене, можемо стверджувати, що дисертаційна робота Ковби Миколи Вікторовича є актуальним і своєчасним дослідженням.

Дисертаційне дослідження є складником науково-дослідної роботи кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка «Українська освіта у контексті європейських інтеграційних процесів» (0117U005400), «Тенденції розвитку освіти в кризових умовах: історія, теорія і практика» (0123U100619). Тему дисертації затверджено (протокол № 13 від 21 жовтня 2021 р.) й уточнено (протокол № 8 від 15 червня 2023 р.) вченою радою Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Найбільш суттєві наукові результати, що містяться в дисертації. Дисертантом розглянуто стан дослідженості проблеми та поняттєво-категорійний апарат дослідження в педагогічній теорії та практиці, визначено нормативно-правову базу військово-патріотичного виховання старшокласників; обґрунтовано етапи військово-патріотичного виховання старшокласників у системі освіти України упродовж 2002–2024 рр. та простежено еволюцію на кожному з них; досліджено й схарактеризовано зміст, методи, форми військово-патріотичного виховання старшокласників у системі освіти України впродовж 2002–2024 рр.; актуалізовано ціннісні орієнтації старшокласників щодо військово-патріотичного виховання та виокремлені його тенденції в сучасних умовах.

Нові факти, одержані здобувачем. У дисертаційній роботі *вперше* здійснено комплексне історико-педагогічне дослідження військово-патріотичного виховання старшокласників у системі освіти України (перша чверть ХХІ ст.) й актуалізовано ідеї, що можуть сприяти підвищенню ефективності виховної роботи старшокласників у закладах загальної середньої освіти; *досліджено* зміст, форми, методи й засоби військово-патріотичного виховання старшокласників в урочній, позаурочній, позакласній та позашкільній діяльності упродовж досліджуваного періоду; *уточнено* наукові уявлення про поняттєво-категорійний апарат з проблеми військово-патріотичного виховання старшокласників; *подальшого розвитку* набула генеза історико-педагогічних досліджень з питань військово-патріотичного виховання старшокласників у системі освіти України.

Дисертація Ковби М.В. є історико-педагогічним дослідженням, яке спрямоване на комплексний аналіз й обґрунтування теоретико-методичних засад військово-патріотичного виховання старшокласників у системі освіти України впродовж 2002–2024 рр. та визначенні його тенденцій в умовах

сьогодення. Оцінюючи найважливіші здобутки дисертації варто вказати на результати, які мають вагому наукову новизну:

- *Обґрунтовано і розроблено авторську періодизацію військово-патріотичного виховання старшокласників упродовж 2002–2024 рр. та визначено тенденції на кожному з виокремлених етапів:*
 - *I етап (2002–2014рр.) – період інформаційних змін та підходів до теоретичної бази військово-патріотичного виховання старшокласників у системі освіти України;*
 - *II етап (2014–2022рр.) – активізація та спрямування військово-патріотичного виховання старшокласників на захист власної держави;*
 - *III етап (2022–2024рр.) – розвиток військово-патріотичного виховання в умовах активної фази російсько-української війни та інтеграція військових цінностей у систему патріотичного виховання молоді;*
- *Визначено тенденції військово-патріотичного виховання старшокласників у системі освіти України на сучасному етапі. Так, на основі аналізу законодавчої бази дисертантом були визначені основні тенденції військово-патріотичного виховання старшокласників у досліджуваній період. По-перше, військово-патріотичне виховання молоді на початку XXI ст. трактувалося як частина національно-патріотичного виховання. По-друге, у нормативно-правовій базі щодо досліджуваного аспекту було чимало суперечностей. З одного боку, у правових актах були внесені законодавчі дії щодо військово-патріотичного виховання молоді, з іншого – вони залишались на бб декларативному рівні. Аналіз законодавчої бази засвідчує про досить неоднозначну політику щодо військово-патріотичного виховання і відсутність єдиної стратегічної лінії у цьому питанні (с. 65-66 дисертації).*
 - *Стратегічність як запорука ефективності військово-патріотичного виховання молоді (визначає такі стратегії: «готовності до оборони Вітчизни», «глобального громадянства», «інклюзивності»).*
 - *Врахування виховних викликів у сфері безпеки та військово-патріотичного виховання, завданням якого є формування у старшокласників необхідних компетентностей у сфері безпеки, робота над ефективними моделями поведінки в умовах бойових дій.*
 - *Тенденція інтеграції військово-патріотичного виховання в освітній процес закладів загальної середньої освіти та профільної школи.*
 - *Тенденція впровадження інноваційних технологій та медіаресурсів у військово-патріотичне виховання старшокласників, що забезпечують доступ до інформації та ресурсів, які сприяють формуванню патріотичних цінностей.*

- Тенденція розвитку військово-патріотичного виховання як складника професійної компетентності майбутніх учителів.
- Тенденція *формування критичного мислення як важливого компоненту військово-патріотичного виховання в умовах інформаційної війни.*
- Тенденція *переосмислення патріотичних цінностей у контексті глобалізації та війни.*

Визначені *основні напрями* військово-патріотичного виховання старшокласників на сучасному етапі:

- інституціоналізація військово-патріотичного виховання молоді;
- військово-патріотична просвіта;
- інформаційно-просвітницька діяльність;
- формування та усвідомлення власної національної ідентичності, громадянських обов'язків старшокласників та відповідальності за долю держави;
- фізична та психологічна підготовка, розвиток критичного мислення;
- психологічна підготовка старшокласників;
- волонтерська діяльність;
- патріотичне мистецтво та культура.

Розроблені *рекомендації* щодо військово-патріотичного виховання старшокласників для адміністрації шкіл, учителів, старшокласників, батьків.

Для адміністрації шкіл:

- Розробка та впровадження в освітній процес комплексної програми військово-патріотичного виховання, яка включатиме цікаві заходи та активності.
- Заохочення та підтримка ініціатив, спрямованих на військово-патріотичного виховання, забезпечення необхідних ресурсів та умов.
- Співпраця з військовими частинами, ветеранськими організаціями, музеями та іншими установами для проведення спільних заходів.

Для вчителів:

- Інтеграція елементів військово-патріотичного виховання у викладанні освітніх компонентів, особливо історії та літератури.
- Організація позакласної діяльності через різноманітні методи й форми, зокрема: проведення екскурсій до історичних місць, музеїв, організація зустрічей з ветеранами, тематичні вечори та кінопокази.
- Використання цифрових інформаційно-комунікаційних технологій для створення вебінарів, мультимедіа презентацій, відео та інших матеріалів, що сприяють військово-патріотичному вихованню.

Для старшокласників:

- Активна участь у різноманітних форумах, заходах, спрямованих на військово-патріотичне виховання, залучення до нових ідей та ініціатив.
- Самостійне вивчення історії, культури та військових традицій свого народу; участь у волонтерських програмах.

- Розвиток фізичних і моральних якостей, фізичної підготовки та морально-етичних якостей, необхідних для майбутніх захисників країни.

Для батьків:

- Підтримка старшокласників у заходах військово-патріотичного виховання, стимулювання ідей, допомога Збройним силам України.
- Організація спільних військових зборів, занять, сімейних поїздок до історичних місць, обговорення реальних ситуацій, військових традицій.
- Формування патріотичних цінностей, виховання у дітей патріотичних цінностей через особистий приклад, розповіді про родинні військові традиції та участь у волонтерських акціях.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Обґрунтованість і вірогідність наукових висновків, поданих у дисертації, не викликає сумнівів, оскільки вони визначаються теоретико-методологічними позиціями, що становлять основу дослідження, підтверджуються отриманими результатами, використанням значного обсягу науково-педагогічних джерел українських та іноземних дослідників, а також застосуванням сучасних методів проведення порівняльно-педагогічного дослідження. Науковий апарат, як засвідчує аналіз дисертації, визначено коректно, він відповідає вимогам до дисертацій і є достатнім для розв'язання окреслених у роботі завдань. Анотації подані українською та англійською мовами відображають зміст дисертації та висвітлюють суттєві аспекти роботи. Обґрунтованість наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації, забезпечується також апробацією результатів дослідження під час роботи 3 міжнародних конференцій «Eurasian scientific discussions» (Барселона, Іспанія 2022 р.); «Modern problems of science, education and society» (Київ, 2024 р.), «Інноваційні процеси в освіті: теорія, практика, перспективи» (Житомир, 2024 р.); 4 всеукраїнських: «Пріоритетні напрями модернізації освіти: досвід, реалії, перспективи» (Дрогобич, 2022 р.), «Доступність і неперервність освіти впродовж життя: зарубіжний досвід та національна практика» (Івано-Франківськ, 2022 р.), «Розвиток освіти в кризових умовах: історія, теорія, практика» (Дрогобич, 2023 р.), «Сучасна українська освіта: виклики, стратегії, технології» (Дрогобич, 2024 р.); звітних конференціях Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, які відбувались протягом 2021–2024 рр.

Значення для науки та практики одержаних автором результатів. Практичне значення результатів дослідження полягає в розробці і апробації авторського вибіркового курсу «Військово-патріотичне виховання молоді в контексті геополітичних змін» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти; створенні концепції сайту «PatriotHub» – освітнього блогу, в основі якого інтерактивне та онлайн-навчання; розробці рекомендацій для здобувачів освіти (учнів), учителів, батьків, адміністрації; підготовці

термінологічного словника з військово-патріотичного виховання для учнів та вчителів у системі освіти України.

Результати дослідження впроваджено в освітній процес Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (довідка № 01-23/327 від 24.10.2024 р.), Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (довідка № 19-3438 від 23.10.2024 р.), Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного (акт від 23.10.2024 р.), Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (довідка № 1833 від 22.10.2024 р.), Ліцею № 1 імені Івана Франка Дрогобицької міської ради Львівської області (довідка № 01-20/3 від 31 жовтня 2024 р.).

Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації Матеріали історико-педагогічного дослідження можуть використовуватися під час викладання дисциплін «Військова педагогіка», «Історія педагогіки», «Громадянське виховання», «Теорія і практика виховної роботи» у цивільних і військових закладах вищої освіти. Здобуті в процесі дослідження результати можуть слугувати при підготовці нових праць теоретико-методологічного та методичного характеру, присвячених вивченню вітчизняного педагогічного досвіду військово-патріотичного виховання.

Вірогідність та наукова новизна одержаних результатів.

Вірогідність результатів дослідження забезпечується методологічним і теоретичним обґрунтуванням вихідних положень, застосуванням методів, адекватних меті й завданням дослідження зокрема: проведено ґрунтовний аналіз педагогічної, психологічної, філософської та військової літератури для визначення теоретико-методичних засад дослідження і здійснення історико-педагогічного вивчення проблеми; проблемно-хронологічний – для дослідження еволюції проблеми військово-патріотичного виховання старшокласників у системі освіти України; систематизація та узагальнення для формулювання висновків дослідження; анкетування старшокласників з метою вивчення стану військово-патріотичного виховання в старшій школі; контент-аналіз – для дослідження змістових аспектів навчальних дисциплін, що викладаються в системі освіти України; SWOT-аналіз – для дослідження сучасного стану військово-патріотичного виховання старшокласників.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що – вперше здійснено комплексне історико-педагогічне дослідження військово-патріотичного виховання старшокласників у системі освіти України (перша чверть XXI ст.) й актуалізовано ідеї, що можуть сприяти підвищенню ефективності виховної роботи старшокласників у закладах загальної середньої освіти; обґрунтовано і розроблено авторську періодизацію військово-патріотичного виховання старшокласників упродовж 2002–2024 рр. та визначено тенденції на кожному з виокремлених етапів: I етап (2002–2014 рр.) – період інформаційних змін та підходів до теоретичної бази військово-патріотичного виховання старшокласників у системі освіти України; II етап (2014–2022 рр.) –

активізація та спрямування військово-патріотичного виховання старшокласників на захист власної держави; III етап (2022–2024 рр.) – розвиток військово-патріотичного виховання в умовах активної фази російсько-української війни та інтеграція військових цінностей у систему патріотичного виховання молоді; досліджено зміст, форми, методи й засоби військово-патріотичного виховання старшокласників в урочній, позаурочній, позакласній та позашкільній діяльності упродовж досліджуваного періоду; визначено тенденції військово-патріотичного виховання старшокласників у системі освіти України на сучасному етапі; уточнено наукові уявлення про поняттєво-категорійний апарат з проблеми військово-патріотичного виховання старшокласників; подальшого розвитку набула генеза історико-педагогічних досліджень з питань військово-патріотичного виховання старшокласників у системі освіти України.

Оцінка змісту дисертації та її завершеність. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (351 позиції, з них 16 – іноземними мовами), 18 додатків, викладених на 73 сторінках. Загальний обсяг роботи – 304 сторінки, основний текст становить 176 сторінок. Робота містить 8 таблиць та 10 рисунків.

У **вступі** на достатньому рівні обґрунтовано актуальність теми дослідження, чітко сформульовані суперечності, що увиразнюють актуальність досліджуваної проблеми, висвітлено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, методологічно правильно сформульовано науковий апарат дослідження, розкрито його концептуальні положення та наукову новизну, схарактеризовано методи дослідження та практичне значення одержаних результатів. Відображено інформаційні відомості про апробацію, впровадження результатів дослідження та публікації.

У першому розділі «Військово-патріотичне виховання старшокласників у системі освіти України (перша чверть XXI ст.)» розглянуто предмет дослідження як історико-педагогічну проблему, визначено ступінь дослідженості проблеми, поняттєво-категорійний апарат дослідження, а також вивчено нормативно-правову базу військово-патріотичного виховання старшокласників у досліджуваній період.

У другому розділі «Концептуальні засади військово-патріотичного виховання старшокласників у системі освіти України (2002–2024 рр.)» автор розкрив передумови та етапи військово-патріотичного виховання старшокласників у системі освіти України. Розглянув мету, завдання, принципи та зміст військово-патріотичного виховання старшокласників, схарактеризував операційно-діяльнісний компонент військово-патріотичного виховання старшокласників, узагальнив методи та форми військово-патріотичного виховання.

У третьому розділі «Військово-патріотичне виховання старшокласників у системі освіти України на сучасному етапі» представлені результати моніторингу дослідження військово-патріотичного виховання як ціннісної

орієнтації старшокласників та визначені тенденції військово-патріотичного виховання старшокласників у системі освіти України в умовах сьогодення.

Висновки до кожного розділу та загальні висновки логічні та послідовні, вичерпно та різнобічно розкривають сформульовані завдання і результати дисертаційного дослідження. На позитивну оцінку заслуговують додатки до дисертаційної роботи, які вдало доповнюють її зміст.

Аналіз результатів дисертації, її основних положень та висновків, наукової новизни та практичного значення роботи показав, що здобувач повною мірою опанував методологією наукової діяльності та на високому науковому рівні виконав поставлене наукове завдання. Провівши аналіз основної частини роботи приходимо до висновку, що мети досягнуто, а дисертація є завершеною кваліфікаційною працею.

Повнота викладу основних результатів дисертації в опублікованих працях. Основні результати дослідження представлено в 9 наукових працях, а саме: 5 статей у наукових виданнях України, 4 праці, які засвідчують апробацію матеріалів дослідження.

Аналіз змісту зазначених публікацій дає підстави зробити висновок, що наукові положення, висновки і рекомендації, які було отримано в результаті проведеного дослідження щодо військово-патріотичного виховання старшокласників у системі освіти України (перша чверть ХХІ ст.), достатньо повно викладено дисертантом у представлених друкованих працях та є значним науковим доробком.

Дискусійні положення та побажання

1. У розділі 1 «Військово-патріотичне виховання старшокласників у системі освіти України (перша чверть ХХІ ст.) як історико-педагогічна проблема» доцільно було б здійснити ґрунтовний аналіз сучасних тенденцій військово-патріотичного виховання в інших країнах світу. Дослідження міжнародного досвіду, зокрема успішних практик, дозволить не тільки збагатити теоретичну базу дисертаційного дослідження, але й сприятиме виявленню найбільш ефективних моделей та підходів до військово-патріотичного виховання, які можуть бути адаптовані та творчо застосовані в умовах України.

2. У дисертаційному дослідженні доцільно було б здійснити поділ вибірки респондентів за критерієм статі для виявлення можливих відмінностей між чоловіками та жінками в їхньому ставленні до військово-патріотичного виховання та залучення старшокласників до нього. Крім того, перспективним напрямом подальших наукових розвідок може стати вивчення регіональних особливостей цього процесу.

3. Дисертація містить значний ілюстративний матеріал, зокрема таблиці та додатки, що сприяє кращому розумінню представленого матеріалу. Автором систематизовано та представлено у таблицях форми військово-патріотичного виховання, завдання закладів освіти різних рівнів, позашкільних установ тощо. Однак, для підвищення ефективності

сприйняття та узагальнення інформації, доцільно було б узагальнити матеріал в єдину структуру, організовану за хронологічним або етапним принципом. Запропонована таблиця могла б включати наступні колонки: період, мета, завдання, форми, методи, нормативно-правове забезпечення та ін. Представлення матеріалу у запропонованому форматі дозволило б систематизувати та узагальнити значний обсяг інформації, що сприятиме кращому розумінню сутності та еволюції військово-патріотичного виховання, здійснити порівняльний аналіз форм, методів та завдань військово-патріотичного виховання у різні історичні періоди.

Висновок. Дисертаційна робота «Військово-патріотичне виховання старшокласників у системі освіти України (перша чверть ХХІ ст.)» є завершеною, самостійно виконаною науковою працею, що має вагомое теоретичне й прикладне значення для розвитку педагогічної науки. За актуальністю, науковою новизною, практичним значенням, вірогідністю основних результатів, змістом і оформленням робота відповідає вимогам Наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 р. «Про затвердження вимог щодо оформлення дисертації», вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами), а її автор Ковба Микола Вікторович – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 01 – Освіта/ Педагогіка за спеціальністю – 011 Освітні, педагогічні науки.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук,

професор, професор кафедри педагогіки

Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

Катерина БІНИЦЬКА

Підпис БІНИЦЬКОЇ Катерини засвідчую,
Завідувач канцелярії

Тетяна РИБАК